

27 MAYIS İHTİLALİNE GİDEN YOL (1945-1960)

Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu

Mehmet Kayran'a Armağan, İstanbul, Kırmızılar Yayıncılık,
2022.ss.243-272.

14 Mayıs 1950 günü, Demokrat Parti'nin iktidara geldiği ve Cumhuriyet Dönemi demokrasi tarihinde seçim yoluyla iktidarın değiştiği, önemli tarihsel dönemeçlerden birisidir. Kuşkusuz, yeni iktidar halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmış, genç Türkiye'nin ve demokrasisinin geleceği konusunda gerek halk nezdinde ve gerekse aydınlar arasında kısacası, bütün kamuoyunda derin umutlar doğurmuştu. Tanzimat'tan (3 Kasım 1839) bu yana girilen anayasal-parlamentar süreç böylelikle, çok partili siyasal hayatın gerçekleşmesiyle, yeni, modern ve demokratik bir aşamaya geçmiş bulunuyordu. Demokrat Parti (DP) 4 241 393 oy almak suretiyle, 408 milletvekili çıkararak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) en çok milletvekili bulunduran birinci parti konumuna yükselmiş, 27 yıllık uzun iktidarından sonra, yönetimi Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) devralmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi ise 3176 561 oy ile ikinci parti konumuna gerileyerek, 69 milletvekili ile TBMM'de ana muhalefet partisi olarak girmişti. 14 Mayıs 1950 Seçimleri ile TBMM'ye giren bir diğer parti olan Millet Partisi (MP) ise 204 393 geçerli oy ile ve yalnızca 1 milletvekilliği kazanarak, TBMM'nin 11. Dönem parlamentosuna temsilci gnderebilmişti.

“Milli Şef” Döneminin bitmesi sonucunu doğuran siyasal oluşum olan Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) içinden doğan ve oradan ayrılan bir grup siyasetçinin kurduğu politik bir yapı olarak 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmuştur. Aslında 1930 Ağustos'unda Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kuruluşu tartışmalarında Mustafa Kemal, İsmet İnönü, partinin kurucusu Fethi Okyar ve dönemin meclis başkanı Kâzım zalp arasında yapılan tartışmalar esnasında, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın da başlangıçta CHP içi bir muhalefet

hareketi olarak, politik yaşamda yer alması ve parti içi muhalefet grubu olarak, tek partili düzende eleştiri ve muhalefet işlevini üstlenmesi düşünülmüştü. Ancak, zamanın başbakanı ve pariyi genel başkanı vekili İsmet İnönü'nün parti içi muhalefeti uygun görmemesi üzerine, bu fikrin hayata geçirilmesi mümkün olamamıştı. TBMM Başkanı Kâzım Özalp tarafından savunulan ve Fethi Okyar ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'ce de benimsenen bu görüşün gerçekleştirilememesi üzerine, yeni bir siyasal partinin kurulmasına karar verilmişti. 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası ile denenen çok partili siyasal yaşama geçiş (ki bu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan sonra yapılan ikinci denemedir.) girişimi ne yazık ki, kısa ömürlü olmuş, bir yılı bulmayan kısa ömrü süresince Ekim 1930 da bir belediye seçimine katılmış, 502 seçim bölgesinden 31'nde seçimi kazandığı açıklanmıştı. Özellikle Ege bölgesinde ve İzmir'de halktan büyük ilgi görmüş, kayda değer başarılar elde etmişti. Ne var ki, CHP'nin seçim tecrübesiyle de gördüğü, iktidarın el değiştirme ihtimalinin yüksek oluşu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasını gündeme getirerek, çok partili demokrasi hayallerinin başka uzak baharlara ertelenmesi sonucunu doğurmuştu.

Bununla birlikte Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminin bütünüyle boşa gitmiş bir siyasal girişim olduğunu iddia etmek de yanlış olacaktır. Kuşkusuz, böyle bir denemenin yapılmış olması bile yeni Türkiye'de çok partili demokrasiye geçiş iradesini ortaya koymuş olması bakımından başlı başına önemli bir olgudur. Öte yandan Serbest Cumhuriyet Fırkası bünyesinde politikaya girmiş pek çok politikacının da, daha sonra Demokrat Parti içerisinde yer aldığı görülmektedir ki, Demokrat Parti'nin kurucularında ve ikinci adamı olan Adnan Menderes'in de bunlardan birisi olduğu bilinen bir gerçektir. Adnan Menderes 1930'da Aydın İl Başkanı olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda politikaya başlamış, kapatılana kadar bu partide aktif siyaset yapmış, Mustafa Kemal ile tanışmış olması sonucunda CHP'ne geçerek politik yaşamını burada sürdürmüştür. Adnan Menderes 1946 yılına kadar burada milletvekili olarak görev yaptıktan sonra, Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer almıştır. Yine Demokrat Parti'nin doğuşu ve kuruluşu aşamasında, muhalif hareketin, Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde doğmuş olması ve bu doğumu "Milli Şef İsmet İnönü" nün bir bakıma teşvik etmiş veya böyle bir muhalefetin doğuşu için uygun ortamı hazırlamış ya da doğan ortamın oluşmasını engellemeyerek, önünü açmak yolunu tercih etmiş olmasında da kuşkusuz Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu günlerinde yaşanmış olan deneyimlerin rolü bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde muhalefetin oluşması yolunda ilk belirtiler, 1945 yılı başlarında, ilkin bütçe görüşmelerinde, daha sonra da Toprak Reformu yasa tasarısı

görüşmelerinde ortaya çıkmıştır. Toprak reformu tasarısının amacı, büyük toprak sahiplerinin siyasal güçlerini kırmak toprağın mülkiyetini, üretimi artıracak şekilde düzenleyerek, sosyal ve ekonomik dönüşümü gerçekleştirmektir. Tasarıya başta eski başbakanlardan Celal Bayar Olmak üzere, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü gibi bazı milletvekilleri şiddetli eleştirilerde bulunuyorlardı. Bu eleştirilerini CHP meclis grubuna verdikleri bir önerge ile yazılı bir biçime de dönüştürmüşlerdi. Çok partili demokratik düzene geçişimizde önemli bir belge olarak tarihimize geçmiş olan ve “Dörtlü Takrir” olarak da anılan bu metin, aynı zamanda ülkenin ufkunda görünen yeni bir siyasal oluşumun da habercisi niteliğinde idi. “Dörtlü Takrir” in 12 Haziran 1945’te yapılan görüşmeleri sert bir ortamda, şiddetli tartışmalar içerisinde cereyan etmiş ve büyük çoğunlukla reddedilerek, bir gün sonra da toprak reformu oylanmıştı.

“Daha ilk kuruluşundan beri, Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerinin tamamıyla tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların bugün memlekette ve bilhassa partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir.” Sözleriyle başlayan dörtlü takrir ’in getirmekte olduğu öneriler, üç temel maddede şöyle ifade ediliyordu:

1-Milli hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan meclis denetiminin anayasamızın yalnız şekline değil ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınması,

2-Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilât-ı Esâsiyye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilme imkânlarının sağlanması,

3-Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi, muhterem milletvekili arkadaşlarımızın yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle daha ilk kuruluşundan beri Milli Hâkimiyet gayesine erişmeyi, onu gerçekleştirmeyi hedef tutan Cumhuriyet Halk Partisi’nin ve bütün Türk milletinin yüksek arzularına tercüman olduğumuza, Atatürk idealine sadık kaldığımızı inanmış bulunuyoruz. Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1943 tarihli nutuklarında “Siyaset ve fikir hayatımızda, demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği ifadeleri, bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir.”

“Dörtlü Takrir” in 12 Haziran 1945’te reddedilmesi bir bakıma Demokrat Parti’nin kuruluşunu tetikleyen bir faktör olmuştu. Tartışmalar sırasında Celal Bayar’a “beğenmiyorsan git başka parti kur” eleştirileri de yöneltilmişti. Dörtlü Grubun bundan sonra Adnan Menderes’in evinde ve kendilerini destekleyen Vatan Gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman’ın

bürosunda sık sık buluştukları ve yeni bir partinin kurulması kararına vardıkları bilinmektedir. Bu buluşmalardan birisinde yeni partinin kuruluşunun ve isminin nasıl verildiği, Ahmet Emin Yalman tarafında şöyle anlatılmaktadır.¹

1 Ekim 1945 tarihli Vatan Gazetesi'nde "Celal Bayar'ın Siyasi Planları" başlığıyla çıkan bir yazı durumu şöyle açıklamaktaydı: "Celal Bayar'ın milletvekilliğinden çekilmesini, siyasi hayattan uzaklaşacağına, memleketin iyiliği için savaştan vazgeçtiğine ve yeise düştüğüne delil diye karşılayanlar olmuştur. Bizim yaptığımız incelemelere göre bu zan tamamıyla yanlıştır. İstifa hareketini en esaslı bir mücadele belirtisi diye karşılamak lazımdır. Bunun etrafında, Celal Bayar'ın şimdilik muhafaza etmeyi tercih ettiği sükût sütunlar dolusu beyanattan daha manalıdır."

"İşin doğrusu şudur ki, dörtlerle beraber yeni partinin programını hazırlamaya oturmuştuk. Ben hiçbir siyasi vazife kabul etmemekle beraber... Her sabah Adnan Menderes'in Kavaklıdere'deki evinde, toplanıyor, çalışıyor, öğle yemeğini beraberce orada yiyorduk..."

17 Haziran 1945'te "Dörtlü Takrir"'i Cumhuriyet Halk Partisi yönetimine sunanlardan birisi olan Celal Bayar, partisinden istifa etmişti. Muhafif dörtlü bu dönemde sık sık bir araya geliyor, yeni bir siyasal oluşum üzerinde çalışıyorlardı. Onlara Vatan Gazetesi sahibi ve yazarı Ahmet Emin Yalman'da katılıyordu. Tartışılan ana konu yeni oluşumun, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve Atatürk'ün mirasına sahip çıkıp, parti içerisinde kalarak "Halk Partisi'nin varlığını devam ettirmek" politikasına mı devam etmeliyiz yoksa yeni ve ayrı bir parti mi kurulmalı? Konusu idi. Ancak, yeni bir siyasal parti kurulması benimsenen nihai karar oldu. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Vatan Gazetesi'nde muhafif yazılarına başlamışlar, milli egemenliğin hayata geçirilmesi, insan hak ve hürriyetlerinin sağlanması ve ülkede baskı rejimine son vererek, anti-demokratik uygulamalara son verilmesi konularını ele almak suretiyle Cumhuriyet Halk Partisi'ne yükleniyorlardı. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, yazıları ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı cephe almış olmaları nedeniyle, Parti Divanı kararıyla, Cumhuriyet Halk Partisi'nden ihraç edilmişlerdi. Refik Koraltan 'da 2 Ekim 1945'te aynı nedenle partiden ayrılmak zorunda kaldı. Bundan sonra Türk basınının politik gündemi yeni bir siyasal partinin kurulması konusuna odaklandı. Konu, 1 Aralık 1945'te Cumhurbaşkanı

---

¹Ayrıntılı bilgi için bkz. YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1922-1971*, cilt2 (Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç), 2. Baskı, İstanbul, 1997, s. 1320-1321. BAĞLUM, Kemal, *Anıpolitik*, Ankara, Bilgi Yayınları, 1991, s.14-15.

İsmet İnönü ile Celal Bayar'ın Çankaya Köşkü'nde görüşmeleri ile daha bir açıklığa kavuşmuştu. 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kuruluşu kamuoyuna duyuruldu.

Türkiye çok partili siyasal hayata geçerken, Cumhurbaşkanı İnönü'nün bu konu üzerinde, hangi etkenler doğrultusunda karar verdiği sorusuna cevap vermek gerekirse, bunu iç ve dış etkenler sonucu geliştiğini belirtmek gerekir. Bu etkenlerden birisi, kendisinden sonra Cumhurbaşkanı olabilecek Fevzi Çakmak ve Kâzım Karabekir gibi önde gelen isimlerin tek partili bir devlet yapısında nasıl bir yönelim gösterebilecekleri konusunda endişeleri olmuştu.²

İnönü, kendisinin iş başında bulunduğu bir zamanda, kontrollü bir biçimde, CHP içerisindeki deneyimli kadrolar arasından çıkacak kişilerin kuracakları ikinci bir parti yoluyla geçişi, tıpkı Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunda gündeme geldiği gibi düşünmüş olabilir.³ 1930'da kendisi parti içi bir muhalefet grubunu ve bu yolla çok partili bir yaşama yol almayı, benimsememiş olmasına rağmen, 1946'da bu yöntemi benimsemiş görünmektedir. Bunun yanı sıra, CHP içerisinde çıkmış olan ve onun ülke yönetimindeki sorumluluklarını paylaşmış bulunanların oluşturacağı yeni bir siyasal iktidarın, geçmişteki tek parti rejiminin meşruluğunu sorgulamayacakları görüşü ağı basmış olmalıdır. Ayrıca, milliyetçilik ve laiklik gibi genç cumhuriyetin temel ilkelerine bağlı kalacak, sorgulamayacak bir oluşum, bu yolla daha kolay oluşmuş olacaktı. Böylece ülkede siyasal faaliyetler, yeni bir parti de olsa, ortak bir geçmişten gelen, sorumlu kadrolarca yürütülecek, derin ve uzak bir kopuş yaşanmayacak, toplumsal karışıklıklar olmayacaktı.

Türkiye'nin çok partili parlamenter düzene geçmesinde, kuşkusuz dış dinamiklerin de rolü bulunmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi yönetimi, dış etkenlerin de etkisiyle kendisini çok parlamenter sisteme geçmek zorunda hissetmiştir. Bilindiği üzere, 1929 dünya ekonomik bunalımının ardından, Avrupa'da diktatörlükler yükselişe geçerek, Almanya'da Nazizm ve Adolf Hitler, İtalya'da ise Faşizm ve Benito Mussolini iktidara gelmiş, neticede 1939'dan 1945'e kadar süren II. Dünya Savaşı patlak vermişti. Savaş dünya dengelerini derinden sarmış ve değiştirmişti. Savaşın hemen sonunda 1945'ten itibaren esmeye başlayan Soğuk Savaş rüzgarları, iki kutuplu bir dünyaya neden olarak, ulusları güvenliklerini sağlamak yolunda, yeni arayışlara yönelmek zorunda bırakmış bulunuyordu. Türkiye, İsmet İnönü'nün liderliğinde ve tek partili rejimi ile savaşı karşılamış, izlediği, savaşın taraflara göre değişen talihine bağlı zikzaklar ve değişken politikalar, her ne kadar Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi

---

² TURAN, Şerafettin, *İsmet İnönü, Yaşamı Dönemi ve Kişiliği*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayını, 2000, s. 278.

³ OKYAR, Osman-SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Atatürk Okyar ve Çok Partili Türkiye, Fethi Okyar'ın Anıları*, İstanbul, İş Bankası Yayını, 2017, (7. Baskı) s. 65-95.

demokrasi yanlısı Batılı ülkelerin tepkisine yol açıyorsa da, savaşın dışında kalmayı başarmış bulunuyordu. Savaş sonrası iki kutuplu dünyanın liderlerinden birisi olan ve Stalin önderliğindeki Sovyet Rusya'nın boğazların kontrolü yönündeki baskı ve tehditleri yalnızca güvenlik arayışı içerisindeki Türkiye'yi batıya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne yaklaştırmakla kalmamış aynı zamanda 1939 – 45 döneminde Türkiye'yi yanlarında görmedikleri için kırgın olan Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'yi de Türkiye'ye yakınlaştırmış bulunuyordu.⁴

Batı demokrasilerinin liderliğini üstlenmiş bu ülkeler, tek partili rejimlere bunu sürdürmemeleri gerektiğini duyurmuş, bu yönde baskı yapmışlardır. Türkiye'de bu ülkelerden birisidir. Başını Amerika Birleşik Devletleri'nin çektiği müttefiklerin bundan böyle savaşları önleyecek uluslararası örgütlerin kurulmasına çalışırken buralara kabul edilecek ülkelerin demokrasi prensiplerine bağlı olmaları gereği üzerinde durmuşları. İsmet İnönü aksi de mümkünken, bu uluslararası gelişimleri, çok partili parlamenter düzene geçme yolunda değerlendirmek basiret ve sağduyusunu gösterebilmiş, bunun sonucunda Birleşmiş Milletler örgütüne üye olabilmıştır.

İsmet İnönü'nün çok partili demokrasiye geçerken, şüphesiz dış konjonktürün bu dinamiklerinden etkilenmiş olması, doğal sayılması gereken bir husustur. Bununla birlikte İsmet İnönü'nün İspanya ve Franco örneğini tercih etmemiş olduğunu unutmamak gerekmektedir. Ki, öte yandan, Türkiye çok partili ve seçimli bir siyasi hayat tecrübesini 1908'de Meşrutiyet Dönemi'nde yaşamış İttihat ve Terrakki Cemiyeti başta olmak üzere çok partili hayatı tatmıştır. Yine 1930 yılında yaşanan Serbest Cumhuriyet Fırkası teşebbüsü ile halkın eğilimlerinin ve Cumhuriyet Halk Partisi dışında partileri de görmek istediğinin açık belirtileri olmuştur. Bütün bu gelişmeler Türkiye'de gerek siyasi liderlerin ve gerekse daha mütevazı nitelikte de olsa toplumun, demokrasi idealine bağlı olduğunu göstermektedir.⁵

Demokrat Parti'nin kuruluşu için resmi başvuru Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946 günü saat 10:30'da İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a yapıldı. Uran'ın başvurunun yapıldığı ve kabul edildiğine dair belgeyi Refik Koraltan'a vermesiyle 27 Mayıs 1960'a kadar yaklaşık 15 yıl sürecek siyasi bir hareket başlamış bulunuyordu.⁶

---

⁴ DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları 1994.

⁵ "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", *Tarih ve Demokrasi*: Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan (İstanbul 1992, ss.

⁶ Yalman, s. 1330

Aynı gün, Sümer Sokak'ta açılmış bulunan Demokrat Parti Genel Merkezi'nde bir basın toplantısı düzenlenerek, beş maddelik parti programı gazetecilere dağıtıldı. Demokrat Partili olmak sıfatıyla basına verdikleri ilk demeçlerini gazeteci Ahmet Emin Yalman şöyle ifade etmektedir:

“Maksadımız sizinle tanışmak ve parti programı hakkında size tam bir bilgi vermektir. Hazırlanan program ve tüzüğün Anayasa'ya aykırı hiçbir yönü yoktur. Serbest Fırka denemesinin sonuç vermemesinden dolayı kafalarda tereddüt kaldığını biliyoruz. İşte bu defa teşebbüsü esaslı surette ele aldık ve memleket hesabına büyük bir davaya atıldık. Tarihe karşı üzerimize aldığımız mesuliyetin büyüklüğünü takdir ediyoruz. Memlekette milli irade ve milli hâkimiyetin tam bir surette yürümesini sağlamaya çalışacağız. Atatürk memleketin ikinci bir partiye ihtiyacı olduğuna tamamiyle inanmıştı, fakat o zaman devrim pek yeniydi. Bugünkü tecrübeler yoktu...”

Adnan Menderes'in ve arkadaşlarının kalemlerinden çıkan parti programı şu ana ilkelerden oluşmaktaydı.⁷

1. İnkılaplar çağı Atatürk'ün ölümüyle kapanmış, sosyal gelişme çağı başlamıştır. İnkılapların en büyüğü olan Cumhuriyet, demokrasi esaslarıyla desteklenerek hedefine ulaştırılacaktır.
2. Üçüncü Selim'den beri yenilik hareketleri tepeden tabana, yukarıdan aşağı doğru yapılmıştır. Devletin üst yapısını teşkil eden kuvvetler çeşitli sebeplerle “batılılaşma” zorunluluğunu duymuş ve bunu alt yapıya kabul ettirmeye çalışmıştır. Bundan sonra, “devletten millete doğru” değil “milletten doğru” bir fikir ve uyarma akımının başlaması gerekmektedir. Türk milleti olgun bir millettir ve kendi kendini idare etmeye muktedirdir. Kurulacak partinin devlet yönetimini aşağıdan yukarı doğru işleten bir parti olması icap eder.
3. Türkiye toplum yapısı Batı milletleri toplum yapısına uymamaktadır. Bir kere memleketimize sınıflar kesin çizgilerle ayrılmamışlardır. Tersine birbirlerinin içinde, birbirlerine müdahil olarak yaşarlar. Patron işçi ile ağa çobanla hem menfaat hem de hayat görüşü bakımından Batı'daki gibi bir çatışma içinde değildir.

Türk devleti Batı'daki gibi bu sınıflardan birisine dayanmaz. Devlet, bütün tarihi boyunca milli devlet vasfını taşımıştır. Onun için her tabakadan halk, devlete “devlet baba” der. Bu söz başka dillerde yoktur. Halk böylece devleti kendisinden saydığını

---

⁷ ÖZDEMİR, Hikmet. adı geçen makale, s. 884 - 885

göstermiş olur. Bütün tarih boyunca Türk Milleti ihtilal yapmamıştır. Zaman zaman, yer yer görülen Anadolu isyanları, halkın devlete değil, tersine devleti temelden korumak için, devletin yöneticilerine başkaldırmasıdır. Bir çeşit sahibi olduğu devleti savunmasıdır. Görülüyor ki zengini, fakiri, patronu, işçiyi, ağayı, çobanı aynı şefkat ve adaletle yöneten “koruyucu devlet” yönetimi geleneğinden geliyoruz. “Devrimci Cumhuriyet” süreci de bu karakter içinde geçmiştir. “İmtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz” sözünü besleyen kaynaktan budur.

Biz demokrasiye yönelmekle siyasi Bünyemizde temelden bazı değişiklikler yaptığımız sanılır. Hakikat bu değildir. Biz derebeylik, kölelik ve bunun sonucu olan aristokrasi olmadığı için devlet doğrudan doğruya sınıfsı bir kitleye, halka dayanmıştır. Halk devlet idaresine seçimsiz iştirak etmiştir. Veya biat ve itaat hakkı manevi bir seçim yapar. Bizim yapacağımız iş, işte bu manevi seçimi maddi seçim haline getirmektir. Türkiye’de koruyucu devlet, hami devlet vasfına dokunulmadan, halkın yönetime katılmasını sağlamak lazımdır. Halkın yönetime katılması dürüst bir seçim sistemi ile olabilir. Geleneksel devlet anlayışımızı da kuvvetli hükümetlerin elinde yürütebiliriz. Böyle olunca devlete el koyacak iktidarların Büyük Millet Meclisi’nde kuvvetli bir ekseriyete dayanması gerekir. Bunun görebildiğimiz çaresi seçim sistemimizin çoğunluk esasına dayanmasıdır.

4. Batı memleketleri eski Yunan’dan aldıkları demokrasiyi kendi toplum yapılarına göre biçimlendirmişlerdir. Krallığın ve aristokrat sınıfın tasfiye edilmemesi sebebiyle iki meclisli parlamentolar kurulmuş, keskin çizgilerle birbirinden ayrılmış olan sınıfların çatışmadan bir arada yaşama zorunluluğundan da muhtar idareler, Anayasa Mahkemeleri gibi müesseseler doğmuştur. Biz saltanat müessesesini yıktığımızda, sınıflar da birbirlerinin içinde yaşadıkları ve milletçe “devlet baba” felsefesi geleneğinden geldiğimize göre ne iki meclisli parlamentoya, ne batının anladığı manada sınırsız muhtar idarelere itibar edemedik. Politika kuvvetleri seçim yoluyla halkın eline geçecek, iktidarlar halktan gelecek politik temayüllere göre memleketi yöneteceklerdir. Bütün kuvvetleri Meclis’in elinde toplayan 1924 Anayasası’nın öngördüğü budur. Hükümetler gerekirse muhtar idarelerin ve devlet yapımızın dışında kalır, fikirlerini alabilirler, bu fikirleri kendi yöntemleri içinde değerlendirebilirler. Fakat bu idarelerin sorumsuz müdahaleleri, politikaya katılmaları Anayasamızın dışında kalır.

Ancak bu kuvvetli hükümetlerin tek bir tehlikesi vardır. O tehlike de iktidarların kuvvetini iktidarda kalmak için kullanmaya kalkması. Bu ise seçimlerin adalet cihazına tevdi edilmesi ile önlenabilir.

5. Tarihi gelişmemizin geçirdiği tecrübelerden faydalanarak, laiklik mevzuunda hassas olmamız gerektiği konusunda da müttefikiz.
6. Halk Partisi bir kadro partisidir. Devletin halkın içine uzanmış bir kolu diye tarif etmek mümkündür. Devrim şartları içerisinde başka türlü de olması mümkün değildi. Ancak inkılap çağı sona erip, bu inkılapları geliştirme çağı başlayınca partinin demokratik esaslara dönmesi gerekirdi. Fakat Halk Partisi yöneticileri buna yanaşmamışlardır. Böyle olunca bizim kuracağımız partini iç bünye ve temel prensip bakımından bunun tam tersi olmak zorunluluğu vardır. Yani parti fikir kadrosuna değil, halk tefekkürünün temellerine dayanacaktır.

Demokrat Parti, programı vatandaşların bireysel ve sosyal bütün hak ve özgürlüklere sahip olması gerektiğine ve bunun güvence altına alınacağına vurgu yapmaktaydı. Devlet mevzuatındaki buna aykırı hükümler kaldırılmalıydı. Dernek kurma hakkı üzerinde özellikle duruluyordu. Türk toplumunun aile ve mülkiyet esaslı çerçevesinde biçimlendiği vurgulanarak bunun sağlanması ve geliştirilmesi gereği üzerinde durulmaktaydı. Ekonomide de liberal bir yapılanma ve gelişmenin önemine dikkat çekilmekte, Anayasada ifade edilen devletçiliğin, özel teşebbüsün geliştirilmesi yolunda yorumlanması ve özel teşebbüsün desteklenmesinin bu devletçiliğin temel görevlerinden birisi olarak görülmesinin gerekliliğine işaret edilmekteydi. (1937 yılında Anayasa'ya Devletçilik ilkesinin konulmuş olması böyle bir yorumu gerektirmekteydi.) özel teşebbüs ve sermayenin serbest faaliyetinin sağlanacağına ve daha verimli bir ekonomik hayat için devlet işletmelerinin özelleştirilmesinin gerekli olduğu üzerinde durulmaktaydı. Demokrat Parti, ekonomik liberalizmi ön plana çıkararak tıpkı Serbest Fırka deneyiminde görüldüğü gibi, devletçi uygulamaların verimsiz olduğuna dair yaklaşımı, parti politikaları bakımından zorunluğu gördüğünü belirtmekteydi. Demokrat Parti programının, üzerine basa basa vurguladığı bir diğer konu da demokrasinin ülkede en geniş anlamıyla uygulanmasına çalışmaktı. Programa göre siyaset demokratik bir yaklaşımla yürütülmeliydi. Tanzimat'tan beri vurgulana gelen "halkın devlet için değil, devletin halk için var olduğu" meselesi, bir kez daha Demokrat Parti programında ifadesini bulmaktaydı. Bu amacın hayata geçirilebilmesi için yapılacak en önemli iş "tek dereceli serbest seçim" sistemine hemen geçilmesi idi. Böylece yönetim halkın emrinde ve hizmetinde olabilecekti. Üniversitelerin mali ve akademik özerkliği sağlanmalıydı. Türkiye'de ekonominin

kalkınmasında tarım temel unsur olarak kabul ediliyor, kalkınmada tarımın temel dayanak olduğu belirtiliyordu. Mali disiplin sağlanmalı, denk bütçe esasına sıkı sıkıya uyulmalıydı. Vergiler konusu ele alınan bir diğer önemli konu idi ki, daha adil olan dolaysız vergilerin getirilmesi, vergi adaletinin sağlanması bakımından parti programında öngörülüyordu.

Demokrat Parti'nin 1946 yılından iktidara geldikleri 1950 yılına kadar olan dönemde başlangıçta kaderinin Fethi Okyar'ın 1930 yılında kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi olacağı düşünülürdü. Halk Demokrat Parti'nin de Serbest Fırka gibi kapatılabileceğinden kaygılıydı. Hatta bu yeni partinin de belki danışıklı olarak kurulmuş bir siyasi manevra aracı olabileceğini düşünmekteydi. Aradaki güvenin sağlanabilmesi için belirli bir süre gerekti. Celal Bayar'ın bu konudaki yakınmaları gazete sayfalarına kadar yansımıştı. Bununla beraber halk demokrat partiye karşı olağanüstü bir ilgiyle yaklaşıyor, Cumhuriyet Halk Partisi hakkındaki uzun yılların birikimi olan memnuniyetsizlik, Demokrat Partiye iktidar yolunu ardına kadar açıyordu.

Demokrat Parti'nin katıldığı ilk seçim, kuruluşundan yaklaşık 7 ay kadar sonra, 21 Temmuz 1946'da yapıldı. Seçim sonuçları oldukça tartışmalı olmuştur. TBMM'deki 465 sandalyenin 395'ini Cumhuriyet Halk Partisi'nin kazandığı açıklandı. Demokrat Parti 66 milletvekilliği elde etmiş, 4 bağımsız aday da parlamentoya girmeye hak kazanmıştı. Batı Anadolu'da daha başarılı olan Demokrat'lar seçimin Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı her kademedeki devlet memurunun baskısı altında geçtiğinden yakınmaktaydılar. Vatan Gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman, hatıralarında seçimin cereyan ediş biçimi hakkında detaylı bilgi vermekte ve İstanbul seçim sonuçları hakkında yaşananları anlatmaktadır. Durum biraz İttihat ve Terakki'nin 1912 seçimleri ile Serbest Fırka'lı 1930 belediye seçimlerine benzemektedir. İstanbul Valisi Lütfi Kırdar, bu ilde seçimin bütünüyle Demokrat Parti tarafından kazanıldığını, fakat 23 milletvekilinden ancak, 18'inin Demokrat'lara verildiğini 5'inin Cumhuriyet Halk Partisi'nin adayları için ayrıldığını, Celal Bayar ile görüşmüş, yaptıkları durum muhakemesi sonucu, bunu sessizlikle karşılamının akılcı olacağı yolunda karara vardıklarını belirtmişti(Ahmet Emin Yalan, s.1362-1364).

İktidarın bu tutumunun, II. Dünya Savaşı ertesinde, 6 yıl boyunca süren maddi manevi sıkıntıların zaten bunalttığı, hoşnut olmayan halk ve siyasi çevrelerin de rahatsızlık yarattığı açıktır. Fakat İstanbul valisi Lütfi Kırdar'ın da dolaylı olarak Celal Bayar'a belirttiği gibi böyle bir sonuca geçiş döneminde razı olmak, soğukkanlı bir tavır takınmak Demokrat Parti'nin çıkarına da uymaktaydı. Ani, sert, keskin bir değişimin Cumhuriyet Halk Partisi'nde yaratacağı

tepkiler, çok partili yaşamın, bir kere daha belirsiz bir geleceğe ertelenmesi sonucunu doğurabilirdi.

Seçimden sonra Cumhuriyet Halk Partisi de yumuşama belirtileri göstermeye, halk ile ilişkilerini yakınlaştırmaya çalıştı. 1940 yılından beri, savaş ortamında 6 batı ilinde çıkarılarak uygulanmakta olan sıkıyönetim idaresi 3'er aylık uzatmalarla senelerdir süregelmekteydi. Seçimlerden sonra da sıkıyönetim gereği Demokrat parti taraftarı Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri kapatılmaya başlayınca, Celal Bayar sıkıyönetimin artık kaldırılması gereğini hükümetten istedi. Seçimlerden sonra 5 Ağustos 1946'da Recep Peker Başbakanlığa getirilerek yeni hükümet oluşturuldu. Ekonomik alanda 7 Eylül kararlarıyla bir takım liberal tedbirler alındı. Atılın satışının serbest bırakılması, ithalattaki bazı sınırlamaların kaldırılması, Türk Lirası'nın değerinin düşürülmesi hakkında alınan kararlar kamuoyuna duyuruldu.

Bu evrede Sovyet Rusya'nın Boğazlar konusundaki yeni talepleri bir notayla Türk hükümetine iletilmişti (8 Ağustos 1946). Ana amacı Boğazların savunmasına Sovyetler Birliği'nin katılması olan nota, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere ile de görüşülerek reddedildi. Bu durum iktidar ile muhalefetin ilk işbirliği olmuştur.

1946-1950 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti ilişkileri ana hatlarıyla Demokrat Parti'nin meclisten çekilme tehdidine başvurarak muhalefet yapması ve cumhurbaşkanı İnönü'nün hakemlik ve desteğini istemesi şeklinde cereyan etti. Cumhuriyet Halk Partisi ise 1946 seçimleri sonrası başbakanlığa partinin otoriter kanadından Recep Peker'i getirmek suretiyle muhalefete karşı daha sert bir politikayı benimsedi. Ülkede sıkıyönetim devam ediyor, muhalif basın ve gazeteler kapatılıyordu. 1947 bütçe görüşmelerinde hükümeti eleştiren Adnan Menderes, başbakan Peker tarafından "maraz bir psikopat ruh" olarak tanımlanınca Demokrat milletvekilleri meclisi terk etti. İnönü'nün arabuluculuğu ile gerginlik azaltılıp Demokratlar meclise döndüyse de gerginlik dönem boyunca sürdü.

7- 11 Ocak 1947'de Demokrat Parti ilk büyük kongresini toplayarak, Hürriyet Misak'ı adıyla anılan üç temel koşul ortaya attı. Bunlar: 1- demokratik olmayan kanunlar ile anayasaya aykırı kanunların kaldırılması, 2- seçimlerin hükümetin memurları tarafından değil de bağımsız yargı organlarınca yapılması, 3- Cumhurbaşkanlığı makamının parti liderliğinden ayrılması. 12

"12 Temmuz Beyannamesi" bu devrin bir diğer kayda değer olayı oldu. Recep Peker'in ihtilalci olmakla suçladığı Demokrat Parti, gergin durumda, İnönü'nün desteğini aradı. İki parti arasında, partiler üstü bir tavır takınan İnönü'nün Demokrat Parti'ye sahip çıkarak varlığını devam ettirmesinin gereğine işaret etmesi, Recep Peker'in Cumhuriyet Halk Partisi içerisindeki

yıldızının da, bu defa son kez ve bir daha parlamamak üzere sönmesine neden oldu. 19 Eylül 1947’de Recep Peker hükümeti sağlık nedenlerini göstermek suretiyle, istifa ederek, yerini Hasan Saka başbakanlığında yeni hükümete bıraktı. Parti içerisinde aşırıları giderek zayıflıyor, muhalefete sert davranılmamasını isteyen ılımlılar seslerini daha gür duyurmaya başlıyorlardı. İsmet İnönü’nün “12 Temmuz Beyannamesi’nin” ardından Recep Peker’in tasfiyesi, genel olarak tarihçiler tarafından çok partili demokrasinin önünün açıldığı, dönüm noktalarından birisi olarak tanımlanmıştır ki, bu durum, iç politikada yepyeni bir döneme girildiğinin en önemli göstergelerinden birisi olmuştur.

1947’den 14 Mayıs 1950 seçimlerine uzanan süreç, daha ılımlı bir yönetim tarzı ile geçti, başta Cumhurbaşkanı olmak üzere eleştiriler yapılabilmeye başlanmıştı. Politikacılar halkın içerisine daha sık girmeye başlamışlardı. Özellikle muhalif basın daha serbest yazılar kaleme alabiliyor, hükümete karşı yapılan eleştiriler, vatana ihanet olarak görülüyordu. Dernekler serbestçe faaliyette bulunabilmekteydi. Devlet memurları vatandaşlara karşı daha saygılı davranmaya çalışıyor, halkın sesine de olabildiğince kulak veriliyordu. Özellikle cumhurbaşkanı İnönü’nün rahatça eleştirilebilmesi, geçmişte olduğu gibi yukarıda, dokunulmaz, ulaşılmaz kimliğinin değişmesi ülkede genel havanın yumuşaması tarzında bir sonuç vererek, “onu hak nezdinde daha sempatik kılmış ve kendilerine daha yakın hissetmeleri gibi bir sonuçta doğurmuştu. Artık, Recep Peker’i tasfiye etmiş, partisini daha yumuşak politikalara sevk eden ve en önemlisi de iki parti arasında daha tarafsız davranan, her ikisine de eşit uzaklıkta durmaya çalışan, sevilen itibarlı bir İsmet İnönü portresi ortaya çıkmıştı, tek partili dönemin sembolü olarak görülen ve eleştirilerin odağında olmaktan çıkmış sevilen bir “milli şef” olmuştu. Bununla birlikte, Cumhuriyet Halk Partisi daha henüz, uzun yılların birikimi olan eleştiri oklarının hedefi olmayı sürdürüyordu. İktidarda olmanın getirdiği yıpranma ve halktaki bıkkınlık ve hatta kızgınlık düşünüldüğünden çok daha derindi.

Cumhurbaşkanının bu tavrı, başta Celal Bayar olmak üzere Demokrat Partililer üzerinde de etkili olmuş, eleştirilerini kişi ya da kişilerden çok, prensipler ve politikalar üzerinde yoğunlaştırmıştı. Kamuoyunun kendilerinde beklemekte olduğunu hissettikleri Cumhurbaşkanı ile sürtüşmenin, ona saldırmanın doğru olmayacağını görerek daha, gerçekçi ve uzlaşmacı, akılcı, yapıcı bir muhalefet siyaset izlemeye başlamışlardı. Ne var ki bu soğukkanlı yaklaşımları parti içerisindeki radikallerin hoşuna gitmiyor, daha sert muhalefet isteyenlerin memnuniyetsizlikleri artıyordu ki, bu yeni bir siyasal partinin doğuşunu tetikleyen bir gelişmeye kapı aralamaktaydı. Bu yeni muhalefet partisi, Kurtuluş Savaşı’ndan bu yana ülkenin önde gelen askeri şeflerinden olan, Mareşal Fevzi Çakmak paşa liderliğinde kurulan Millet

Partisi idi. 20 Temmuz 1948 tarihinde kurulan Millet Partisi, Yusuf Hikmet Bayar ve Kenan Öner gibi Demokrat Partisi içerisindeki kimi aşırıların katılımı ile kurulmuştu. Demokrat Parti İstanbul il Başkanı Kenan Öner bunlardan birisi idi. Yeni ve ciddi bir parti olan Millet Partisi, özellikle, 1930'un Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübesine atıfta bulunuyor, Demokrat Parti'nin de bu parti gibi danışıklı dövüş partisi olduğunu öne sürüyordu. Özellikle Kenan Öner, Celal Bayar'ı İnönü ile gizlice anlaşmış, muvazaalı bu durumu yarattığı için suçluyor, parti içerisindeki İnönü muhaliflerinin tasfiye edilmesini bununla ilişkilendirerek, Cumhuriyet Halk Partisinin Demokrat Parti'ye karşı ılımlı davranmasının altında yatan gerçeğin bu danışıklı dövüş meselesinden ötürü olduğunu ileri sürüyordu. Ve bu suretle taraftar toplama politikası izliyordu. Gerçekten de Demokrat Parti'nin meclisteki milletvekillerinin yarısı kadarını kendi saflarına ktmayı başardı. Yeni parti ekonomide liberal yaklaşımı benimsediğini belirtiyor ancak, tutarlı bir fikirler silsilesi ortaya koymaktan uzak bulunuyordu. Bununla birlikte, Demokrat Parti'nin daha etkili bir muhalefet yapması yolunda itici bir rol oynamaktaydı.

1946-1950 arasında Demokrat Parti'nin de muhalefetiyle ülkede liberalleşme siyaseti giderek hız kazanmıştır. Demokratlar anayasanın demokratik rejiminin gerekçelerini karşılayacak şekilde değiştirilmesini istiyordu. 20-25 Haziran 1949'da Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi toplandı. Bundan sonra tartışmalar daha çok ve ağırlıklı olarak seçim sistemi üzerinde yoğunlaştı, çoğunluk sistemini esas alan bir seçimin adil olacağı düşünülüyor, seçimlerin bürokratlar tarafından değil de hakim teminatı altında yapılması öngörülüyordu. Demokrat parti, eğer bu koşullar gerçekleşmezse seçimlere katılmayacağını, katılsa bile meclisten çekileceğini belirtiyordu. Cumhurbaşkanı tarafsızlığı da tartışılan bir diğer ana sorundu. Cumhuriyet Halk Partisi bu konularda genellikle olumlu yaklaşıyor, seçim kanununun değiştirileceğini, bunu kabul edeceğini belirtiyordu. Yeni seçim kanunu 21.2.1950'de meclisten geçerken tek dereceli, genel, eşit ve gizli oy ve açık tasnif ilkelerini getiriyor ve çoğunluk sistemini öngörüyordu (Feroz- Bedi Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971, Ankara Bilgi Yayınları, 1976, s. 61-62). 1 Mart 1950'de de gelecek seçimlerin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılacağı hükümet tarafından ilan edildi. Demokrat Parti bu devrede sadece halk nezdinde ilgi görmüyor aynı zamanda ordu mensupları arasında da sempati ile karşılanıyordu. Milletvekili adayları arasında emekli generaller de bulunmaktaydı (Korgeneral Fahri Belen, Ali Fuat Cebesoy bunlardan bazılarıdır.) Celal Bayar seçim bölgelerini İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı limuzinine karşılık halkçılıklarının bir simgesi olarak "steysin cipi" ile geziyor, büyük ilgi görüyordu. Seçim propaganda gezilerinde Celal

Bayar'la birlikte Demokrat Parti'yi izleyen gazeteci Kemal Bağlum bu devrede Ankara'ya egemen olan havayı anılarında şöyle tanımlamaktadır.

“14 Mayıs gelip çattı, sandıklar açılmaya başladı. Televizyon olmadığından millet, seçim haberlerinin sonucunu öğrenmek için radyoların başından ayrılmıyordu. İlk haberler Bingöl'ün falanca köyünde CHP büyük çoğunluk aldı. Muş'un falanca köyünde CHP ileri şeklinde gelmeye başladı. Ancak 22'ye doğru radyo, yavaş yavaş DP'nin kazandığı illeri de sıralamaya başladı. Ben saat 23.30 sıralarında DP merkezine geldiğimde Celal Bayar ile Adanan Menderes ile Köprülü'yü bir arada buldum. Onlar da büyük bir heyecanla bir taraftan radyonun açıklamalarını izliyor, öte yandan taşradan gelen telgrafları gözden geçiriyorlardı. Artık durum iyice belli olmuştu. Celal Bayar, Adnan Menderes ve Köprülü, 'dağ başını duman almış marşını' genel merkezi dolduran partililerle birlikte büyük bir coşku le söylüyorlardı.” (Kemal Bağlum, Anıpolitik 1945-1960, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991, s.30.)

Yapılan seçimler, Demokrat Partinin Yapılan seçimler, Demokrat Parti'nin bu kader yarışında büyük farkla önde olduğunu göstermekteydi. Milli Şef İnönü'nün başında bulunduğu, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi seçimleri kaybetmiş, muhalefete düşmüştü. Seçimlerde, oyunu kullanmak için kayıtlı 8.905.576 seçmenden rekor sayıda kişi 7.916.091'i yani yüzde %88'i sandış başına g,tmış, seçmenlerden 4.242.831'i yani %53.59'u genç Demokrat Parti'ye oy vererek, 108 milletvekili ile TBMM'de temsil hakkı vermişti. Cumhuriyet Halk Partisi ise kullanılan oyların 3.165.096'sını yani %39.98'ini kazanarak TBMM'ne 69 milletvekili ile girebilmişti. Millet Partisi'nin %3.03 oy oranı ile 267.955 oy elde ederek, parlamentoya yalnızca 1 temsilci gönderebildi. Bağımsız adaylar %3.4 oranında 267.955 oy olarak meclise 9 milletvekili sokabildiler. Bağımsız adaylar arasında Demokrat Parti'liler de bulunuyordu. Mesela Cumhuriyet gazetesi yazarları Nadir Nadi ve Ömer Rıza Doğrul Demokrat Parti'nin Muğla ve Konya adaylarıydılar. (Toker, s. 18- 19) (Seçim sonuçları ve rakamlar için bkz: Feroz- Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politika'nın açıklamaı Kronolojisi 1945-1971, Ankara, Bilgi Yayınları, 1976, s. 66. Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları, DP'nin Altın Yılları 1950- 1954, Ankara, Bilgi Yayınları, 1976, s. 24-25.) Seçimlerde çoğunluk sisteminin kullanılması, oy yüzdeleri ile seçilen milletvekilleri arasında büyük orantısızlık doğmasına neden olmuş, Demokrat Parti büyük bir çoğunlukla Meclis'te temsil hakkı kazanarak güçlü ve biraz da pervasız bir iktidara yönelmiş, Cumhuriyet Halk Partisi %40'a kadar oy almasına rağmen çok daha az sayıda milletvekilini meclise sokmayı başararak ağır bir yenilgiye uğramıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendi lehine olacağını düşündüğü, seçim sisteminden kaynaklanan bu dengesizlik,

mecliste zayıf ve mağdur bir muhalefete neden olmuş, belki de 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine giden yolda çok partili demokraside ilk ayak sürçmesi, 1950 seçimlerinin bu çokta dengeli olmayan sonuçları olmuştur. (Toker, s. 25)

1.2. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi İlişkileri

Kuşkusuz, Demokrat Parti'nin iktidarı devralması, hem halk nezdinde ve hem de aydınlar arasında büyük umutlar ve iyimser bir hava estirmiş, olumlu beklentiler, ülkenin dört bir yanında, yeni iktidar için iyi bir başlangıç yapma imkanı ve ortamı yaratmıştı. 22 Mayıs 1950'de TBMM açılınca Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına seçildi, Adnan Menderes Başbakan, Refik Koraltan'da TBMM Başkanlığı'na getirdiler. Celal Bayar Demokrat Parti Genel Başkanlığı'ndan istifa ederek partinin kontrolünü bırakmış, Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan beri tartışılmakta olan, cumhurbaşkanlığı makamının partiler nezdinde tarafsızlığı konusu böylece, Demokrat Parti tarafından çözülmüş oluyordu. Hükümet ise şu isimlerden oluşmaktaydı:

Başbakan Adnan MENDERES (İstanbul)

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samet AĞAOĞLU (Manisa)

Devlet Bakanı F. Lütfi KARAOSMANOĞLU (Manisa)

Adalet Bakanı Halil ÖZYÖRÜK (İzmir)

Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İNCE (Manisa)

İçişleri Bakanı Rüknettin NASUHİOĞLU (Edirne)

Dışişleri Bakanı Fuat KÖPRÜLÜ (İstanbul)

Maliye Bakanı Halil AYAN (Bursa)

Hasan POLATKAN (Eskişehir)

Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Avni BAŞMAN (İzmir)

Ahmet Tevfik İLERİ (Samsun)

Bayındırlık Bakanı Fahri BELEN (Bolu)

Kemal ZEYTİNOĞLU (Eskişehir)

Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Hilmi VELİBEŞE (İzmir)

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Nihat Reşat BELGER (İstanbul)

Ekrem Hayri ÜSTÜNDAĞ (İzmir)

Gümrük ve Tekel Bakanı Nuri ÖZSAN (Muğla)

Tarım Bakanı Nihat İYRİBOZ (Çanakkale)

Ulaştırma Bakanı Ahmet Tevfik İLERİ (Samsun)

Seyfi KURTBEK (Ankara)

Çalışma Bakanı Hasan POLATKAN (Eskişehir)

Ahmet Hulusi KÖYMEN (Bursa)

İşletmeler Bakanı Mehmet Muhlis ETE (Ankara) (Ahmad: s.70)

Başbakan Adnan Menderes, TBMM'ye sunduğu hükümet programında başlıca şu vaatlerde bulunmuştur. Savunma dahil her alanda yapılan harcamalarda büyük kısıntıya gidilecekti. Maliyetler düşürülerek hayat ucuzlatacak, üretim hacmi ve istihdam artırılacak, maliyetler düşürülecek, adil bir vergi sistemi tesis edilecek, gümrük tarifeleri gözden geçirilecek, Tarım ıslah edilerek, yol yapımı ve toprağın sulanması konularına önem verilecekti. Sanayide devletin faaliyetleri kısıtlanarak, özel girişime daha fazla fırsat ve olanak verilecek, yatırım kolaylıkları ile yabancı sermayeye kapılar daha fazla açılacaktı. Ağır sanayi ve kamusal önem taşıyan yatırımlar dışında özelleştirmeye gidilecekti. İşçiye grev yapma hakkı tanınacak, basın özgürlüğünü esas alan yeni bir basın kanunu hazırlanacaktı. Genel bir af kanunu çıkarılacak, anti-demokratik kanunlar kaldırılacak ve aşırı sol ezilecekti. Dış politikada ise geleneksel politikaların sürdürülmesine devam edilecek, Batı dünyasına karşı daha faal ve yakın bir dış siyaset izlenecekti. Yeni hükümet 282 oy ile güvenoyu alarak icraatlarına başladı. Adnan Menderes ve arkadaşları ilk önemli tasfiyeyi Silahlı Kuvvetlerde gerçekleştirdiler. Ordunun CHP ve İsmet İnönü'yü desteklemesinden ve askeri bir müdahale endişesinden kaynaklanan korku ile onu otoritesi ve kontrolü altına almak istiyorlardı. Genel Kurmay Başkanlığı'na Nuri Yamut getirildi. Genel Kurmay ikinci Başkanı, Kara, Deniz, Hava Komutanları ve bütün ordu komutanları değiştirilmişti (Faik A. Barutçu: Siyasi Hatıralar, 2, s.1017-1018).

Demokrat Parti'nin iktidarının ilk günlerinde gerçekleştirdiği uygulamalardan bir diğeri de 16 Haziran 1950 günü, Ceza Kanunu'nun 526 maddesinin değiştirilmesi suretiyle ezanın Türkçe okunmasından vaz geçilerek, Arapça ezan okunması yasağının kaldırılması olmuştur. Bu oylamada CHP'de Demokrat Parti ile birlikte aynı yönde oy kullanmıştı.

14 Temmuz 1950'de hükümet programında söz verdikleri gibi genel bir af kanunu çıkararak hapishanelerde toplu bulunan yaklaşık 23.000 tutuklunun tahliyesi gerçekleştirildi.

Menderes hükümetinin bu dönemde dış politikada aldığı kararlar da oldukça önemli olmuştur. Ardında, Türkiye'nin NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)'ne katılması düşüncesi yatmakta olan, Kore'ye asker gönderme kararı alınmıştır. Bu karar Türk dış politikasında yeni ve önemli bir tarihsel dönemeci işaret etmekteydi. İmparatorluktan sonra ilk kez bir Türk hükümeti sınırlar ötesine askerlerini savaşmak üzere göndermekteydi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırmasını önlemek istiyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan (1939- 1945) sonra Soğuk Savaş'ın başladığı ve Sovyetler Birliği'nin 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın 1945'te tek taraflı olarak kaldırarak, Türkiye'den Boğazların kontrolü durumunu yeniden gözden geçirilmesi talebini ve başkan Stalin'in saldırgan tutumunu, hükümeti bu kararı almaya iten temel faktör olarak ortaya çıkmıştı. Karşılıklı çıkarlar, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batı dünyasını da Türkiye'ye karşı yakınlaştırmış bulunuyordu. 25 Temmuz 1950'de bir hükümet kararı ile Kore'ye 4.500 kişilik bir askeri kuvvet gönderme kararı alındı. Cumhuriyet Halk Partisi 'de konuyla ilgili olumlu bir tutumda bulunuyordu. Fakat öylesine önemli bir kararın ancak TBMM'nin yetkisi içerisinde bulunduğu ve meselenin meclis gündemine getirilmesi gerektiği itirazında bulundu. Böylece Sovyet yayılcılığı karşısında Türkiye'nin dış güvenliği garanti altına alınacak, Batı dünyası ile ekonomik ve siyasi iş birliği geliştirilecek ve Kıbrıs sorunu çerçevesinde Amerika ve Avrupa'nın desteği elde edilebilecek, nihayet Türkiye'nin doğu bloku tarafından ideolojik ve askeri tehdidi meselesi batı ile geliştirilecek sıkı ilişkiler çerçevesinde halledilebilecekti. Nitekim ABD başkanı Truman Karşılıklı Savunma Kanunu'nda yaptığı bir değişiklikle Türkiye, Yunanistan ve İran'a 131.500.000 milyon dolarlık bir yardımı 27 Temmuz 1950'de mümkün kıldı (Hükümetler ve Programları, 1920-1960), (Haz.; N dağlı- B. Aktürk), TBMM Bsmv., Ankara, 1988.)

Türkiye'nin, Kore Savaşı'na katılarak, Batı'nın özgürlükçü fikirlerine bağlılığını ortaya açık bir biçimde koymak suretiyle, Amerika Birleşik Devletleri Kongresi etkilenecek ve NATO'ya girişte bu ülkenin desteği de kazanılmış olacaktı. Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü "Kore Savaşı Türkiye'nin insani değerlere ve demokrasiye ne kadar önem verdiğini dünyaya ispatlayacak iyi bir fırsattı. Türkiye'nin NATO'ya girişi Batılılaşma ve demokratikleşme yolunda faydalar getirdiği gibi, Sovyet yayılmasına karşı da emniyetini sağlamıştı. Türkiye'nin NATO'ya girişi Türkiye tarihinin bir dönüm noktasıdır" diyordu. Başbakan Adnan Menderes'te

basına yaptığı bir açıklamada: “Atlantik Paktı’na girmemiz zarureti, sulhun korunması maksadına bağlıdır” diyordu (Özdemir, 894- Ahmet, 73).

1950-60 döneminde iktidar- muhalefet ilişkileri inişli çıkışlı ve genellikle olumsuz ve sert bir nitelik arz etmişti. Demokrat Parti büyük bir seçim başarısı elde etmiş olmasına rağmen kendisini iktidarda zayıf ve güvensiz hissediyor özellikle İsmet İnönü ve ona bağlı olduklarını düşündükleri asker ve sivil bürokrasiden korkuyorlardı. Bu sebeple iktidara gelir gelmez yaptıkları ilk iş yukarıda da belirttiğimiz üzere ordu üst kademesini tasfiye ederek, kendilerine yakın gördükleri yeni bir komuta heyeti kurmuşlardı. Yüksek bürokrasi de bu tasfiyeden payını aldı. Pek çok vali değiştirildi. Tarihçiler tarafından “Paşa Faktörü” ve ya “İnönü fobisi” olarak nitelendirilen (Ahmet, 1995, 158) bu siyasi olgu, iktidarda buldukları 10 yıl süresince Demokrat Parti yöneticilerince hissedilen bir davranış belirleyicisi olarak, dönemin siyasi havasına egemen oldu. Atatürk’ün yakın silah arkadaşı, uzun yıllar Başbakan ve Cumhurbaşkanlığı görevlerinde bulunmuş olan İnönü’nün en kıdemli devlet adamı olarak gördüğü itibar ve saygı, artık zayıf bir muhalefet lideri olmasına rağmen, Demokrat Parti liderlerinin kendilerini güvensiz hissetmelerine mani olmamaktaydı. 1954 ve 1957 seçimlerinde kazandıkları başarı ve politik gücü sarsan tek etken, düşüncelere egemen olan bu hissiyat idi. Öte yandan, bu faktör, Celal Bayar- Adnan Menderes ikilisi tarafından parti içi ilişkilerde, bir kontrol aracı olarak da görülmekte, parti içi disiplini sağlamakta bir manivela ya da bir dayanak olarak kullandıkları politik bir işlev görevi görmekteydi. Böylece dikkatleri, dış siyasi tehditlere çekerek parti içi muhalefeti bu yolla etkisiz kılabilecek bir koz ellerinde bulundurabiliyorlardı. Demokrat Parti Eylül ayında yapılan belediye seçimlerinden de büyük bir başarıyla çıkmış, daha önce CHP’nin olan 600 belediyeden 560’ı Demokrat Parti’ye geçmişti (Ahmet: Kronoloji s74).

Demokrat Parti, siyasi başarıları elde ettikleri oy oranları ve mecliste elde ettiği çoğunluk ile politik söylemde, İnönü ve CHP’nin karşısına daha çok “milli egemenlik” vurgusu ile çıkıyordu. 1954 seçimlerinde elde ettikleri zaferle bir kez daha başarılarını kanıtlayan Bayar-Menderes ikilisi halkın da teveccühünü kazanmış görünüyordu. CHP uzun süre iktidarda kalmasının neden olduğu yıpranmışlığı henüz üzerinden atamamıştı. Demokrat Parti’nin dört yıllık, genel olarak başarılı icraatı, alınan dış krediler, iyi hasat ve gerçekleştirilen kamu yatırımları, ülkede ekonomik bir canlanma ve refah meydana getirmişti. CHP’nin tek parti uygulamalarına ve II. Dünya Savaşı’nın sıkıntılı günlerinin anılarını hafızalarından henüz silememiş olan Türk seçmeni, Adnan Menderes hükümetlerinden memnun olduğunu seçimlerde verdiği oylarla ortaya koyuyordu. Demokrat Parti yönetimi 1957 seçimlerinde bir

kez daha seçim zaferi elde etmiş, TBMM'ye 424 sandalye ile girmeyi başarmıştı. Bu başarıları muhalefetle ilişkilerde kendine güven ve rahatlık getirmesi beklenirken, ilişkiler giderek gerilmiş, 1960 yılında 27 Mayıs İhtilali olarak adlandırılan, askeri müdahale ile sonuçlanacak gelişmelerin meydana gelmesi ne yazık ki, o günlerde ön görülmemişti.

KAYNAKÇA

Anılar:

AĞAOĞLU, Samet, **Arkadaşım Menderes**, Baha Matbaası, İstanbul, 1967.

AĞAOĞLU, Samet, **Siyasi Günlük**, , İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

AYDEMİR, Talat **Ve Talat Aydemir Konuşuyor**, İstanbul, Nurettin Uycan Basımevi, 1966.

BABAN, Cihat, **Politika Galerisi, Büstler, Portreler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970.

BAĞLUM, Kemal, **Anıpolitik 1945–1960**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991.

BAĞLUM, Kemal, **Bir Dönemin Uyuyan Kulağı**, , Ümit Yayıncılık, Ankara, 2002.

BAŞER, Ahmet Hamdi, “Hatıralar”,**Barış Dünyası Dergisi**,

BATUR, Muhsin, **Anılar ve Görüşler**, , Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.

BAYAR, Celal, **Başvekilim Adnan Menderes**, (Der: İsmet Bozdağ), Baha Matbaası, İstanbul, 1969.

BİBEROĞLU, Kemal, **Demokrat Parti ve Sonrası Anılarım**, , Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1997.

BİLGİÇ, Sadettin, **Hatıralar**, , Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998.

BURÇAK, Rıfkı Salim, **Yassı Ada ve Öncesi**, Çam Matbaası, Ankara, 1976.

BURÇAK, Rıfkı Salim, **On Yılın Anıları (1950–1960)**, Nurol Matbaası, Ankara, 1998.

CELİL, Gürkan, **On İki Mart'a Beş Kala**, Tekin Yayınları, , İstanbul, 1986, 622 s.

ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri, **Anılarım**, (Yayına Haz.:Tanju Cılızoğlu), İstanbul, 1990,346 s.

ERKANLI Orhan, **Anılar Sorunlar Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul, 1973.

ERKANLI, Orhan, **Askeri Demokrasi**, Güneş Yayınları, İstanbul, 1987.

ESİN, Numan, **Devrim ve Demokrasi, Bir 27 Mayısçının Anıları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2005.

GÜNEŞ, Turan, **Araba Devrilmeden Önce**, İstanbul, Kaynak Yayınları, , 1983.

GÜRSOY, Nilüfer, **27 Mayıs ve Bizler**, Yapı Tasarım Üretim, İstanbul, t.y.

GÜRYAY, Tarık, **Bir İktidar Yargılanıyor**, İstanbul, 1971.

İLERİ, Cahide Aksoy (Der.), **Babam Tevfik İleri Konuşmaları ve Görüşleri**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1977.

İNÖNÜ, İsmet, **Defterler (1919-1873)**, (Haz.:Ahmet Demirel), 2 cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2001.

KARAKUŞ, Emin, **40 Yıllık Bir Gazeteci Gözüyle İşte Ankara**, Hür Yayın ve Ticaret, İstanbul,1977.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

KARAVELİOĞLU, Kamil, **Bir Devrim İki Darbe 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül**, İstanbul, Gürer Yayınları, 2007.

KOÇ, Vehbi, **Hayat Hikâyem**, İstanbul, 1973.

MADANOĞLU, Cemal, **Anılar 1911–1953**, İstanbul, Evrim Yayınları 1982.

KOÇAŞ, Sadi, **Atatürk'ten 12 Mart'a Anılar**, May Yayınevi, İstanbul, 1977.

MUMCU, Uğur, **İnkılâp Mektupları**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1993.

NUTKU, Emrullah, **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946–1958**, Fakülteler Matbaası, Ankara, 1979.

OKTAY, Cevat (Der.), **C. Madanoğlu İnkılâbı Anlatıyor**,

ÖZEL, Sevgi (Haz.), **Baba İnönü'den Erdal İnönü'ye Mektuplar** , , Bilgi Yayınevi, Ankara 1988.

SEVGİN, Nazmi (Der.), **Celal Bayar Diyor ki 1920–1950**, Tan Matbaası, İstanbul, 1951.

SEYHAN, Dündar, **Gölgedeki Adam**, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1966.

SAROL, Mükerrrem, **Bilinmeyen Menderes**, 2 cilt, ,Kervan Yayınları, İstanbul, 1983.

TOKATLI, Orhan, **Kayıbolan Yıllar 1961–1973**, Doğan Kitabevi, İstanbul, 2000.

TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965**, 2.bsk., Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.

TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961**, 3.bsk., Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1998.

TOKER, Metin, **Demokrasiden Darbeye 1957–1960**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.

ULAY, Sıtkı, **Harbiye Silah Başına**, Ankara, 1969.

YALÇIN, Aydın, “Kişisel Gözlemlerle Bir Değerlendirme: Demokrasi Tecrübelerimizin 35 Yılı I,II, III,IV,V,VI”, **Yeni Forum**, sayı 27,28,29,30,31,32,(Ekim1980-Ocak1981).

YALMAN,Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Yayına Haz.:Erol Şadi Erdinç), 2.bsk., 2 cilt, Pera Yayınları, İstanbul, 1997.

YAVUZALP, Ercüment, **Menderes’le Anılar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

YILDIZ, Ahmet, **İhtilalin İçinden Anılar Değerlendirmeler**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Kitaplar:

AHMAD, Feroz-Bedia Turgay, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1976.

AHMAD, Feroz, **The Making of Modern Turkey**, London and New York, Routleg, 1993.

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Türkçesi:Fethi Ahmet), İstanbul, Hil Yayınları, 1994.

AKALIN, Cüneyt, **Askerler ve Dış Güçler, Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000.

AKDEVRİM, Başbakanlık Devlet Basımevi, Ankara, 1960.

AKSOY, Muammer, **Partizan Radyo ve DP**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1960.

AKŞİN, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1996.

ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946–1960**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, XIV+761s.

ALDIKAÇTI, Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul, 1982.

ALTAN, Mehmet, **Darbelerin Ekonomisi**, Afa Yayınları, İstanbul 1990.

ALTUĞ, Kurtul, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, İstanbul, 1975.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Bir İktidar, Bir İhtilal 1955–1960**, Bilgi Yayınları, Ankara, t.y.

ARCAYÜREK, Cüneyt, **Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar 1960–1965**, Bilgi Yayınları, Ankara, t.y.

ARMAĞAN, Servet, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, İstanbul, 1962, II+510s.

ARSEV Bektaş, **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP ve AP 1961–1980**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.

ARZIK, Nimet, **Menderes'i İpe Götürenler**, Ankara, 1966.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı (1889–1960)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İhtilalin Mantığı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**,3 cilt, Remzi Kitabevi İstanbul, 1993.

BAŞGİL, Ali Fuat, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, (Çev.:Ali Sebük-Hakkı Akın),Çeltük Matbaacılık,), İstanbul, 1966.

BERKES, Niyazi, **İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?**, İstanbul, 1965.

BURÇAK, Rıfkı Salim, **Yassıada ve Öncesi**, Ankara, 1976.

BAYKAM, Bedri, **27 Mayıs İlk Aşkımız**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994.

BİLA, Fikret, **CHP 1919–1999**, İstanbul, Doğan Yayıncılık, 1999.

BOZDAĞ, İsmet, **Demokrat Parti ve Ötekiler**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975.

DOĞRU, Osman, **27 Mayıs Rejimi**, İmge Yayınları, Ankara, 1998.

CEM, İsmail, **Türkiye’de Gerikalmışlığın Tarihi**, Cem Yayınevi, , İstanbul 1979.

DOĞANER, Yasemin, **27 Mayıs İhtilali ve Kurucu Meclis**, Ankara, 1996 (H.Ü. AİİT Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi).

ELÖVE, Mustafa E., **Anayasa hareketlerimiz şeması**, İstanbul, 1960, 43 s.

ERDEM, Tarhan, **Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876–1982**, Çeltük Matbaası, , İstanbul, 1982, XVI+575s.

ERDEMİR, Sabahat, **Milli Birliğe Doğru**, Ankara, 1961.

ERER, Tekin, **Yassıada ve Sonrası, Türkiye’de Parti Kavgaaları, On Yılın Mücadelesi**, III cilt, İstanbul, 1963. .

EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi Ankara, 1990.

FERSOY, Orhan Cemal, **Devlet ve Hizmet Adamı Fatin Rüştü Zorlu**, İstanbul, 1979.

FEYZİOĞLU, Turhan, **Demokrasi ve Diktatörlüğe Dair**, İstanbul, 1957.

GENCER, İsmet (Haz.), **Hürriyet Yolunda**, Ankara, 1960.

GEVGİLİLİ, Ali, **Yükseliş ve Düşüş 1945–1975**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1981.

GÜNGÖR, Celalettin, **27 Mayıs ve Partileşme Sorunu**, Ankara, 1992.

GÜNVER, Semih, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985.

HALE, William, **1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, (Çev.:Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul, 1996.

İLİCAK, Nazlı, **15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor**, 2 cilt, Kervan Yayınları, İstanbul, 1978.

İLERİ, Rasih Nuri, **27 Mayıs Menderesin Dramı**, İstanbul, 1986.

İPEKÇİ, Abdi-Çoşar, Ömer Sami, **İhtilalin İçyüzü**, İstanbul, 1965.

KAYALI, Kurtuluş, **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs–12 Mart**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

KILÇIK, Haluk, **Adnan Menderesin Konuşmaları Demeçleri Makaleleri**, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1992.

KIRÇAK, Çağlar, **Türkiye'de Gericilik**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

KIVILCIMLI, Hikmet, **27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi**, , Ant Yayınları, İstanbul 1970, 357 s.

LANDAU, Jacob M., **Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar**, 2.bsk., Turhan Kitabevi, Ankara, 1979.

- ONULDURAN, Ersin, **Türkiye’de Siyasi Gelişme ve Siyasi Partiler**, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1974.
- ÖRTÜLÜ, Erdoğan, **Üç İhtilalin Hikayesi**, Ankara, 1966.
- ÖYMEN, Örsan, **Bir İhtilal Daha Var**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986.
- ÖZBUDUN, Ergün, **The Role of Military in the Recent Turkish Politics**, Harvard, 1960.
- ÖZBUDUN, Ergun, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, Ankara, 1983.
- ÖZDAĞ, Ümit, **Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilâli**, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.
- ÖZDEMİR, Hikmet, **Rejim ve Asker**, Afa Yayınları, İstanbul, 1989.
- ÖZDAĞ, Ümit, **Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- ÖZKAYA, Şükran, **Adım Adım 27 Mayıs**, İleri Yayınları, İstanbul, 2005.
- POROY, Nazım, **Anayasamızda Tekâmüle Doğru**, İstanbul, 1950, 183s.
- SOYSAL, Mümtaz, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 6.bsk., Gerçek Yayınları, İstanbul, 1986.
- TANJU, Sadun, **Kutsal İnekler**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1976.
- TANÖR, Bülent, **İki Anayasa 1961–1982**, Beta Yayınları, İstanbul, 1986.
- TANÖR, Bülent, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980**, Afa Yayınları, 1996, , İstanbul, 328s.
- TANSEL, Mina, **Türk Toplumunda Aydınların İşlevi Açısından 27 Mayıs**, Ankara, 1978 (A.Ü., SBF Yayınlanmamış doktora tezi).
- TEKİL, Firuzan, **İnönü-Menderes Kavgası**, Tekil Yayınları, İstanbul, 1989.
- TEZİÇ, Erdoğan, **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1976.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, İstanbul, 1969.

TUNÇKANAT, Haydar, **27 Mayıs 1960 Devrimi Diktadan Demokrasiye**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1996.

TURAN, Şerafettin, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002, 559 s.

TÜRKEŞ, Alpaslan, **27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler**, Dokuz Işık Yayınevi, İstanbul, 1977.

UYAR, Hakkı, **Vatan Cephesi: Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek**, İstanbul, 2001.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, **Devirden Devire**, 3 cilt, Bilgi Yayınları, Ankara, t.y.

WAUKER, Walter, **The Turkish Revolution 1960–1961**, Washington, The Brookings Entitution, 1963.

WAİKER, Walter F., **1960 Türk İhtilali**, (Çev.: Mete Ergin) Cem Yayınevi, İstanbul, 1967.

Yassıada Yargulamaları, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1995.

YETKİN, Çetin, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995.

Makaleler:

AKŞİN, Sina, “Türkiye’de Parlamento Geleneğinin Kurulması”, **Atatürk’e Armağan. Ölümünün Ellinci Yılı**, Samsun 1988, ss79–84.

ALBAYRAK, Mustafa, “Demokrat Parti Hükümetlerinin Politikaları 1950–1960”, **Türkler**, (Editörler: H.C.Güzel, K.Çiçek, S Koca) , cilt 16 (Ankara, 2002) ss.855-877.

ARIKAN, Mustafa, “27 Mayıs Anayasayı İhtilâl Davası İddianamesi Üzerine Bazı Tesbit ve Düşünceler””, **Türkler**, (Editörler: H.C.Güzel,K.Çiçek,S Koca) , cilt 17 (Ankara, 2002) ss.74-84.

ARMAOĞLU, Fahir, “Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı”, **Bellekten**, LX/227 (Nisan,1996) ss.202–226.

BURÇAK, Rıfki Salim, “27 Mayıs Öncesinin Genelkurmay Başkanı Org.Rüşdü Erdelhun’un Bana Anlattıkları”, **Parlamento**, sayı 42 (Nisan,1988) ss.18-

ECEVİT, Bülent, “Gençliğe Yeni Bir İftira”, **Ulus**, 21 Ocak 1960.

EROĞUL, Cem, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu 1945-1971”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der.:Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak) Belge Yayınları, İstanbul, 1990.

EROĞUL, Cem, “Otuzbirinci Yıldönümünde 27 Mayıs”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Mayıs 1991, ss.41-44.

GÖKTEPE, Cihat, “İngiliz Kaynaklarına Göre Türkiye’deki 27 Mayıs Darbesi”, **Türkler**, (Editörler: H.C.Güzel,K.Çiçek,S Koca) , cilt 17 (Ankara, 2002) ss.54-65.

GÜRESİN, Ecvet, “Geziden Notlar”, **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1960.

HARIS, George S., “The Role of the Military in Turkish Politics”, **Middle East Journal**, cilt 19 (1965),

İNCİOĞLU, Nihal Kara, “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”,**Tarih ve Demokrasi, Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan**, (İstanbul, 1992)ss.69–86.

KALAYCIOĞLU, Ersin, “1960 Sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış”, ”,**Tarih ve Demokrasi, Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan**, (İstanbul, 1992)ss.87–126.

ÖZDEMİR, Hikmet, “1960-1980 Dönemi”, **Türkler**, (Editörler: H.C.Güzel,K.Çiçek,S Koca) , cilt 17 (Ankara, 2002) ss.15-47.

ÖZDEMİR, Hikmet, “Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi”, ”, **Türkler**, (Editörler: H.C.Güzel, K.Çiçek,S Koca) , cilt 16 (Ankara, 2002) ss.15-47.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Parlamento Geleneğimiz Çerçevesinde Tanzimat Meclisleri”, **Türkiye Günlüğü**, sayı 8 (Kasım, 1989) ss.60–64.

SOYSAL, Mümtaz, “Kurucular”, **Forum**, 1 Ekim 1960.

SOYSAL, Mümtaz, “27 Mayıs”, **Yön**, sayı 76 (29 Mayıs 1963).

SOYSAL, Mümtaz, “Türk Anayasacılık Hareketinde Kemalist Yaklaşımın Anlamı”, **Türkiye İş Bankası Uluslar arası Atatürk Sempozyumu 17–22 Mayıs 1981**, *İstanbul*, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1982.

YALMAN, Ahmet Emin, “ Yanlış Yoldasınız”, **Vatan**, 3 Temmuz 1954.

“Yassıada”, **Tercüman**, 17 Şubat 1962.

YILDIZ, Nuran, “Demokrat Parti İktidarı (1950–1960) ve Basın”, **SBF Dergisi**, c.51, no: 1-4 (Ocak-Aralık 1996) ss.481-505.